

SHEVA SO‘ZLARINING MAVZUIY GURUHLARGA BO‘LIB O‘RGANILISHI

Raimnazarova Nasiba

Termiz davlat pedagogika instituti,

F.f.f.d (PhD) dotsent.

Mamadaminova Marjona

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi.

Аннотация: Ushbu maqolada o‘zbek shevalariga xos leksik birliklarni mavzuiy guruhlariga ajratib o‘rganish masalasi keng yoritiladi. Sheva so‘zlarining semantik tasnifi, ularning xalq turmushi, urf-odatlar va madaniy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada sheva leksikasini tizimlashtirishda mavzuiy guruhlash metodining ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijasida sheva so‘zlari orqali xalqning etnolingvistik xususiyatlarini aniqlash mumkinligi asoslanadi.

Калит so‘zlar: Sheva, dialekt, leksika, mavzuiy guruh, semantik tasnif, etnolingvistika, xalq tili, dialektologiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема изучения диалектной лексики узбекского языка на основе тематической классификации. Анализируются семантические особенности диалектных слов, а также их связь с образом жизни, традициями и культурными ценностями народа. Особое внимание уделяется значению тематической группировки в систематизации диалектной лексики. В результате исследования обосновывается возможность выявления этнолингвистических особенностей народа через диалектные единицы.

Ключевые слова: диалект, говор, лексика, тематическая группа, семантическая классификация, этнолингвистика, народный язык, диалектология.

Abstract: This article examines the study of Uzbek dialectal vocabulary through thematic classification. It analyzes the semantic features of dialect words and their close connection with people's lifestyle, traditions, and cultural values. The importance of thematic grouping in systematizing dialectal lexicon is also highlighted. The study demonstrates that ethnolinguistic characteristics of a nation can be revealed through dialectal units.

Keywords: dialect, vocabulary, thematic group, semantic classification, ethnolinguistics, folk language, dialectology.

Til jamiyatning eng muhim aloqa vositasi bo'lib, u millatning tarixiy taraqqiyoti, madaniyati va dunyoqarashini o'zida aks ettiradi. Har qanday til o'z ichida turli ko'rinishlarga ega bo'lib, ular orasida adabiy til va shevalar alohida o'rin tutadi. Shevalar tilning tabiiy, jonli va tarixiy shakli sifatida xalqning kundalik nutqida faol qo'llanadi hamda uning o'ziga xos lingvistik xususiyatlarini saqlab qoladi. O'zbek tilining shevalari hududiy jihatdan rang-barang bo'lib, ular fonetik, leksik va grammatik jihatdan bir-biridan farq qiladi. Har bir sheva muayyan hudud aholisi turmush tarzini, urf-odatlarini va tarixiy tajribasini aks ettiradi. Shu jihatdan shevalar nafaqat lingvistik, balki madaniy va etnografik manba sifatida ham katta ahamiyatga ega. Tilshunoslikda, xususan, dialektologiya fanida shevalarni o'rganish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Sheva materiallarini to'plash, tizimlashtirish va ilmiy tahlil qilish orqali milliy tilning tarixiy ildizlari, rivojlanish bosqichlari hamda ichki qonuniyatlari aniqlanadi. Bu jarayonda leksik qatlamni mavzuiy guruhlariga ajratib o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Sheva so'zlarini mavzuiy guruhlariga ajratish — bu ularni ma'no jihatdan tizimlashtirish, qo'llanish sohasiga ko'ra tasniflash va til materialini ilmiy asosda tartibga solish demakdir.

Mazkur yondashuv orqali xalq hayotining turli sohalari — maishiy turmush, mehnat faoliyati, urf-odatlar, tabiat bilan bog‘liq tushunchalar til vositasida o‘rganiladi. Bu esa til va jamiyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Shuningdek, mavzuiy tasnif etnolingvistika, leksikologiya va madaniyatshunoslik kabi fanlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u xalqning mentaliteti, qadriyatlari va dunyoqarashini yoritishda muhim metod sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, bugungi globallashuv sharoitida ayrim sheva so‘zlari iste‘moldan chiqib ketayotgan bir paytda, ularni tizimli ravishda o‘rganish va ilmiy muomalaga kiritish dolzarb vazifalardan biridir.

Sheva so‘zlari — muayyan hududga xos bo‘lgan, adabiy til me‘yorlaridan farqlanuvchi leksik birliklar bo‘lib, ular asosan og‘zaki nutqda faol qo‘llanadi. Bu birliklar tilning qadimiy qatlamlarini saqlab qolganligi bilan ham ahamiyatlidir. Dialektolog olimlarning ta’kidlashicha, shevalar milliy tilning tarixiy ildizlarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

Sheva leksikasini mavzuiy guruhlariga ajratish — bu so‘zlarni ma’no jihatdan tizimlashtirish va ularning qo‘llanish sohalarini aniqlash demakdir. Ushbu metod tilshunoslikda, xususan, leksikologiya va etnolingvistika yo‘nalishlarida keng qo‘llaniladi. Chunki har bir mavzuiy guruh orqali xalqning muayyan hayot sohasi aks ettiriladi.

Mavzuiy tasnif asosida sheva so‘zlarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- Birinchi guruh — maishiy leksika. Bu guruh kundalik hayot bilan bog‘liq so‘zlarni o‘z ichiga oladi. Ovqat nomlari, uy-ro‘zg‘or buyumlari, kiyim-kechak va boshqa zaruriy ehtiyojlarga oid birliklar shu qatlamga kiradi. Masalan, ayrim shevalarda “kosa” so‘zi “kasa”, “tog‘ora” esa “tagora” tarzida qo‘llanadi.

- Ikkinchi guruh — qishloq xo‘jaligi va mehnat leksikasi. O‘zbek xalqining asosan dehqonchilik va chorvachilik bilan shug‘ullanganini hisobga olsak, bu

qatlam juda boy hisoblanadi. Yer haydash, ekin ekish, hosil yig‘ish bilan bog‘liq terminlar shevalarda turli shakllarda uchraydi.

- Uchinchi guruh — tabiat va iqlimga oid leksika. Bu guruhga ob-havo hodisalari, yer tuzilishi va tabiiy muhit bilan bog‘liq so‘zlar kiradi. Hududiy farqlar tufayli bu birliklar rang-barang ko‘rinishga ega.

- To‘rtinchi guruh — qarindoshlik va inson bilan bog‘liq leksika. Bu qatlam ijtimoiy munosabatlarni ifodalaydi. Masalan, “aka” o‘rniga “oka”, “opa” o‘rniga “apa” shakllari qo‘llanishi hududiy xususiyatni ko‘rsatadi.

- Beshinchi guruh — marosim va urf-odatlariga oid leksika. To‘y, aza, diniy marosimlar bilan bog‘liq so‘zlar xalq madaniyatining ajralmas qismidir.

Bundan tashqari, shevalarda emotsional-ekspressiv leksika ham keng rivojlangan bo‘lib, bu nutqning ta’sirchanligini oshiradi. Masalan, erkalash, koyish yoki hayratni ifodalovchi birliklar jonli nutqda faol qo‘llanadi.

Sheva so‘zlarini mavzuiy guruhlariga ajratish til materiallarini tizimlashtirish va ularni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Bu usul orqali qaysi mavzular xalq hayotida muhim o‘rin tutishini aniqlash mumkin. Masalan, qishloq xo‘jaligiga oid leksikaning boyligi xalqning asosiy faoliyati bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shuningdek, mazkur yondashuv etnolingvistik tadqiqotlar uchun ham muhimdir. Chunki til birliklari orqali xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va mentaliteti aks etadi.

Xulosa qilib aytganda, sheva so‘zlarini mavzuiy guruhlariga ajratib o‘rganish tilshunoslikda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan yondashuv hisoblanadi. Bu metod orqali tilning leksik tizimi tizimli ravishda tahlil qilinadi, ya’ni so‘zlar o‘zaro semantik bog‘liqlik asosida guruhlariga ajratilib, ularning qo‘llanish doirasi va funksional xususiyatlari aniqlanadi. Natijada til birliklari orasidagi ichki munosabatlar yanada ravshanlashadi. Sheva leksikasini mavzuiy

ji hatdan tasniflash xalqning moddiy va ma'naviy hayoti bilan bevosita bog'liq bo'lgan muhim sohalarni aniqlash imkonini beradi. Xususan, maishiy hayot, qishloq xo'jaligi, tabiat hodisalari, qarindoshlik tizimi hamda urf-odatlariga oid leksikaning boyligi xalqning tarixiy turmush tarzi va an'alarini yaqqol ko'rsatadi. Bu esa shevalarni oddiy til birliklari emas, balki xalqning madaniy va tarixiy xotirasi sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, sheva birliklari orqali xalqning dunyoqarashi, tafakkur tarzi va mentaliteti namoyon bo'ladi. Har bir mavzuiy guruh til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro uzviy aloqani aks ettirib, tilni faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki madaniy hodisa sifatida ham o'rganish lozimligini tasdiqlaydi. Bu jihat etnolingvistika va lingvokulturologiya uchun ham muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Bugungi globallashuv sharoitida adabiy tilning mavqei kuchayib borayotgan bo'lsa-da, shevalarning o'rni va ahamiyati ham saqlanib qolmoqda. Aksincha, shevalar tilning boyligini saqlab qoluvchi, uning tarixiy ildizlarini yoritib beruvchi asosiy manbalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu bois ularni o'rganish, ilmiy jihatdan tadqiq qilish va avlodlarga yetkazish dolzarb masalalardan biridir. Bundan tashqari, shevalarni chuqur o'rganish o'zbek adabiy tilini yanada boyitishga ham xizmat qiladi. Chunki shevalardagi ayrim so'z va iboralar adabiy tilga kirib, uning leksik tarkibini kengaytiradi va ifoda imkoniyatlarini oshiradi. Bu jarayon tilning tabiiy rivojlanish qonuniyatlaridan biri hisoblanadi. Umuman olganda, sheva so'zlarini mavzuiy guruhlariga ajratib o'rganish nafaqat tilshunoslik fanining nazariy muammolarini hal etishga yordam beradi, balki xalqning tarixiy, madaniy va ma'naviy merosini chuqur anglashga ham xizmat qiladi. Shuning uchun shevalarni saqlash, o'rganish va ilmiy jihatdan tadqiq etish milliy tilni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A. O'zbek tili dialektologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.

2. Rahmatova G. Til va madaniyatning o‘zaro aloqasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
3. Bozorov O. Hozirgi o‘zbek tili. Leksikologiya. – Toshkent, 2022.
4. Mahmudov N. Adabiy til va uning ijtimoiy mohiyati. – Toshkent, 2015.
5. Yo‘ldoshev M. O‘zbek tili madaniyati va uslubiy me’yorlar. – Toshkent, 2019.
6. Rahimov S. O‘zbek dialektologiyasi asoslari. – Toshkent, 2020.
7. Tursunov U., O‘rinboyev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2017.